

**Západočeská univerzita v Plzni  
Fakulta filozofická**

**Bakalářská práce**

**Příspěvek ke studiu vybraných problémů v době druhé  
republiky  
(hospodářství, politika, kultura)**

**Marie Lukešová**

**Plzeň 2016**

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

Katedra historických věd

**Studijní program Historické vědy**

**Studijní obor České dějiny**

**Bakalářská práce**

**Příspěvek ke studiu vybraných problémů v době druhé  
republiky  
(hospodářství, politika, kultura)**

**Marie Lukešová**

**Vedoucí práce:**

prof. PhDr. Aleš SKŘIVAN, CSc.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

**Plzeň 2016**

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen  
uvedených pramenů a literatury.

*Plzeň, duben 2016* .....

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc., za velmi cenné rady, připomínky a notnou dávku trpělivosti. Dále bych ráda poděkovala celé své rodině, která mi byla v průběhu dosavadního studia velkou oporou.

## Obsah

<b>1. Úvod.....</b>	<b>2</b>
1.1. Cíle a struktura práce.....	2
1.2 Rozbor zdrojů .....	4
<b>2. Mnichovská konference .....</b>	<b>6</b>
2.1 Cesta k mnichovskému diktátu.....	6
2.2 Mnichovská konference.....	9
<b>3. Druhá republika.....</b>	<b>12</b>
3.1 Důsledky mnichovského diktátu.....	12
3.2 Život v pohraničí.....	14
3.3 Situace v hospodářství a průmyslu.....	18
3.4 Politická situace .....	19
3.4.1 Slovenská separace.....	26
3.5 Poslední dny Druhé republiky.....	28
<b>4. Odraz pomnichovských událostí v kultuře.....</b>	<b>29</b>
4.1 Literární sféra.....	30
4.2 Divadelní scéna.....	35
<b>5. Závěr .....</b>	<b>38</b>
6. Seznam použité literatury.....	41
<b>7. Resumé.....</b>	<b>43</b>

## 1. Úvod

Důsledky Mnichovské dohody a průběh událostí v období Druhé republiky jsou stále pro množství historiků atraktivními tématy. Přestože byly tyto náměty zpracovány mnohokrát, otázka odrazu Druhé republiky v kulturní sféře zůstává nepříliš zpracovaným tématem. Proto jsem se v části své práce zaměřila právě na odraz soudobého dění v literatuře a divadle.

### *1.1. Cíle a struktura práce*

Primárním cílem práce bude přiblížit události, které vedly ke vzniku Druhé republiky a jejího celkového vývoje. Není však možné prozkoumat jen samotný vznik Druhé republiky, ale musí být popsány i události, které se vznikem bezprostředně souvisí. Pro zpracování bakalářské práce bude využita především metoda přímá, která se zakládá na kritickém zhodnocení relevantních zdrojů a jejich následné interpretaci. V bakalářské práci bude k výkladu použita také metoda diachronní, aby bylo dosaženo chronologického objasnění historických událostí.

Předkládaná bakalářská práce bude usilovat o zodpovězení otázek, jaké změny přineslo podepsání Mnichovské dohody v politickém životě Druhé republiky a jaké dopady mělo přijetí Mnichovské dohody na hospodářství Československa. Dalšími otázkami, která se vztahují k poslední kapitole práce, jsou jaké nejdůležitější rysy měla druhorepubliková literatura a jakým způsobem se změnila divadelní tvorba. Za dílčí otázku lze pak označit strukturu česko-německých vztahů před Mnichovskou konferencí.

Práce bude logicky rozčleněna do čtyř základních kapitol, které jsou pro větší přehlednost členěny do podkapitol. První kapitola nastíní události vedoucí k podepsání Mnichovské dohody a průběh Mnichovské konference. Cílem první kapitoly bude stručně přiblížení zahraniční politiky Československa, vztahů s Německem, které se v průběhu 30. let velmi vyostřily. Právě na eskalování česko-německých vztahů navazuje

poslední část kapitoly, která popisuje průběh Mnichovské konference a podepsání Mnichovské dohody 30. září 1938.

Druhá kapitola nejprve přiblíží vznik nového státu a ozřejmí problémy, které vznikly podepsáním Mnichovské dohody. Práce se v této části bude zabývat dopady Mnichovské dohody z hlediska hospodářského a politického. Vyloží politickou situaci, snahu o fašizaci Československa a také události, které vedly k zániku Druhé republiky. V druhé podkapitole také přiblíží průběh okupace, její důsledky a život obyvatel v obsazovaném pohraničí. Důležitým problémem, který vyloží tato podkapitola, bude také otázka migrace, kterou způsobilo přičlenění k Říši a vytvoření Říšské župy Sudety. V závěrečné podkapitole vyloží politickou situaci, která se v různých údobích Druhé republiky velmi měnila. Došlo k zúžení politického spektra, byly nově vytvořeny dvě hlavní politické strany. Znatelná byla od počátku roku 1939 také snaha o fašizaci všedního a politického života. Součástí této kapitoly je také osvětlení slovenského postoje po Mnichovské dohodě, jeho cesta k diktatuře a důvody k následnému odtržení a vytvoření samostatného Slovenského státu.

Poslední kapitola nastíní dopady mnichovských událostí na kulturní klima Československa. V první části se zaměří na literární sféru a na postoje spisovatelů a na témata jejich literární publicistiky. Tato část práce přiblíží období velké diferencovanosti spisovatelů a publicistů a naopak dobu jejich sjednocení. Zaměřím se především na hlavní znaky druhorepublikové publicistiky. Důležitou součástí tehdejšího literárního života byla poezie, která se stala v prvních dnech po Mnichovu jedinou možností obrany. Ve druhé části bude klíčovým tématem divadlo. Divadlo bylo po okupaci pohraničí stejně jako literární sféra velmi okleštěno a cenzurováno. Nejen avantgardní divadla D34 nebo Osvobozené divadlo, ale i jevištní scény v koncentračních táborech, které ve vývoji české divadelní sféry sehrály velmi významnou roli.

## ***1.2 Rozbor zdrojů***

Bakalářská práce vychází z poměrně rozsáhlé základny, pomocí níž bylo dosaženo uceleného náhledu na danou problematiku. K poznání vztahů před Mnichovskou dohodou měly klíčový význam publikace Věry Olivové *Zápas o Československo (říjen*

1937-září 1938)<sup>1</sup> a *Mnichovská dohoda 1938*<sup>2</sup> Bořivoje Čelovského. Obě studie podávají velmi ucelený výklad o událostech v roce 1938, zejména Čelovský ve své monografii popisuje i zahraniční politiku a vztahy Československa. Dalším důležitým zdrojem pro problematiku Mnichovské dohody byla práce Františka Čapky a Jitky Lunerové, *Tragédie mnichovské dohody*.<sup>3</sup>

Pro kapitolu přibližující Druhou republiku byla klíčovou práce Jana Gebharta a Jana Kuklíka, *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*<sup>4</sup>, neméně důležité jsou také práce Zdeňka Kárníka,<sup>5</sup> Václava Kurala<sup>6</sup> a Roberta Kvačka,<sup>7</sup> které obsahují informace jak o politických tak o hospodářských počátečních problémech Druhé republiky.

K poslední kapitole poskytla klíčové informace publikace *Literární život ve stínu Mnichova*<sup>8</sup>, která podává dosud nepublikovaný kompaktní výklad o literární sféře. Další významnou publikací využitou pro oblast literárního života byla studie Jaroslava Červinky.<sup>9</sup> V podkapitole pojednávající o divadelní sféře poskytly cenné informace velmi obsáhlá monografie Františka Černého *Kapitoly z dějin českého divadla*<sup>10</sup> a studie Jana Gebharta a Jana Kuklíka.<sup>11</sup>

1 OLIVOVÁ, Věra, *Zápas o Československo (říjen 1937-září 1938)*, Praha 1992.

2 ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999.

3 ČAPKA, František, LUNEROVÁ, Jitka, *Tragédie mnichovské dohody*, Brno 2011.

4 GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938 - 1939 : svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004.

5 KÁRNÍK, Zdeněk, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, Praha 2008. KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, Praha 2003.

6 KURAL, Václav, *Češi, Němci a mnichovská křížovatka*, Praha 2002. KURAL, Václav, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*, Praha 1993. KURAL, Václav, *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha 1994.

7 KVAČEK, Robert, *Československý rok 1938*, Praha 2011.

8 MED, Jaroslav, *Literární život ve stínu Mnichova*, Praha 2010.

9 ČERVINKA, František, *Česká kultura a okupace*, Praha, 2002.

10 ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000.

11 GEBHART, KUKLÍK, Praha 2004.



## 2. Mnichovská konference

### 2.1 Cesta k mnichovskému diktátu

V roce 1937 se naplno rozhořel zápas o existenci Československa. Ohroženo bylo především stále větší rozpínavostí Německa a jeho snahou o hegemonii v Evropě. Československo se mělo stát snadným terčem německého utlačování a Německo se domnívalo, že ovládnutí Československa nebude příliš obtížné.<sup>12</sup> „*Menšinová otázka představovala jeden z nejpálčivějších problémů meziválečného Československa.*“<sup>13</sup> Od roku 1938 se sudetoněmecká otázka dostala do popředí mezinárodní politiky, čehož dokázal Hitler náležitě využít. Sudetští Němci, obrovská propaganda a říšský tisk, který protlačoval národnostní problém Sudetských Němců související s jejich údajným utlačováním Čechoslováky na každodenní program, se stali jeho zbraní v cestě za ovládnutím Československa.<sup>14</sup>

Dne „*20. února zahájil Hitler svou politickou ofenzivu vůči střední Evropě.*“<sup>15</sup> Ve svých projevech stále častěji upozorňoval na deset milionů Němců, kteří do této doby žili mimo Německo a pozornost světa se obracela k Rakousku a Československu. Požadavky Hitlera a Henleina měly být jen „spravedlivým výsledkem“ touhy na sebeurčení národů. Po rozmetání francouzského bezpečnostního systému se Velká Británie rozhodla pro využití drobečkové politiky a následovala ji příkyvující Francie, která sice měla s Prahou smluvní spojenecké závazky, ale nechtěla na sebe vzít riziko válečného konfliktu bez předchozí dohody s Velkou Británií. Francie deklarovala své závazky na začátku roku 1938 pouze s velkým sebezapřením, přesto předstírala, že zdání odpovídá skutečnosti a její prohlášení o solidaritě působila docela přesvědčivě.<sup>16</sup>

První, kdo se stal cílem německé agrese ale nebylo Československo, nýbrž Rakousko a „*po likvidaci Rakouska bylo stále zřejmější, že na pořadu dne se ocitá Československo.*“<sup>17</sup> Začlenění Rakouska do německé Třetí říše způsobilo převratné přeskupení mocenské převahy na kontinentě. Německo získalo přístup do jižní Evropy,

<sup>12</sup> OLIVOVÁ, s. 5 – 8.

<sup>13</sup> ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 53.

<sup>14</sup> ČELOVSKÝ, s. 105.

<sup>15</sup> Tamtéž, s. 53.

<sup>16</sup> Tamtéž, s. 52 – 62.

<sup>17</sup> OLIVOVÁ, s. 14.

ale otevřela se mu brána i do Maďarska a Jugoslávie. Na druhé straně došlo k prodloužení hranic s československým územím, čímž ztratilo smysl opevnění na severní a západní straně republiky.<sup>18</sup>

Napětí česko-německých vztahů bylo velmi znatelné již od jara 1938, přestože Německo se několikrát dalo slyšet, že nemá žádné agresivní úmysly vůči Československu. Neustále probíhala jednání Německa s Velkou Británií, která chtěla německou agresi vůči Československu vyřešit za každou cenu mírovou cestou. Výsledkem těchto jednání byla ale v první řadě čím dál menší ochota Francie přijít na pomoc v případě vojenského konfliktu, především se snažili, v případě napadení Německem, svalit vinu na samotné Československo, když se tedy Praha nepodřídí „vyšší moci“, nechali by jí jejímu osudu.<sup>19</sup>

Němci žijící v českých zemích inklinovali stále více k Hitlerovi a k Sudetoněmecké Henleinově straně a na představitele tehdejší vlády byl vyvíjen stále větší nátlak na vyřešení stávající situace a odklonění válečné hrozby. Nespokojenost se začala stále více objevovat i v řadách Čechoslováků. Ti cítili rozhořčení vůči nejvyšším orgánům státní moci, které, v obavě před vznikem paniky, mluvily o nátlaku velmocí velmi mlhavě. Zpráva o totální porážce Československa v diplomatické rovině z 21. září 1938, kdy bylo Československo nuceno ustoupit prvnímu diktátu velmocí Velké Británie a Francie, se roznesla s obrovskou rychlostí a ten samý den v podvečer se začali shromažďovat na hradním nádvoří v Praze stovky rozhořčených lidí. Na základě nepokojů podala vláda Milana Hodži 22. září ráno demisi a byla ustanovena vláda nová v čele s generálem Janem Syrovým, takzvaná vláda národní obrany.<sup>20</sup>

V polovině září 1938 přešla Sudetoněmecká strana k nové taktice, která měla vyústit v násilné odtržení Sudet od Československa a otevřenou vzpouru sudetských Němců. Sedmého září 1938 došlo k incidentu v Moravské Ostravě, po kterém byla ukončena jednání mezi Československem a Německem. Konflikt byl vyvolán Němci jako záminka k dalšímu nepokračování v jednání, dle mého názoru byl ale Hitler od začátku rozhodnut pro válku. *„Osvobození sudetských Němců však bylo pouze zástupným cílem Hitlerovy politiky vůči Československu, její podstatou bylo zničení*

---

18 ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 61.

19 FILÍPEK, Jan, *Mnichov 1938 : Hra o Československo*, Praha 2001, 63 – 77.

20 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 361 – 367.

*československého státu jako překážky v další expanzi na jihovýchod Evropy.*"<sup>21</sup>

Československo odmítlo Hitlerovy požadavky, i přes obrovský nátlak Velké Británie a Francie, na odstoupení sudetoněmeckého území, které bylo jako ultimátum dojednáno na schůzce mocností v Godesbergu. Následovala československá mobilizace a republika se začala připravovat na válku.<sup>22</sup> Velmi výstižně popsala tuto situaci Olivová: „*Po téměř rok trvajícím Hitlerově přímém náporu na Československo zůstával celý tzv. „československý problém stále otevřený. Hitler nic nezískal a Československo se stále bránilo. Nesmírně složitá, obezřetná, ale úporná a cílevědomá obrana Československa – řízená prezidentem Benešem – vytvořila z Československa světový problém hrozící přerůst ve válečný konflikt.*”<sup>23</sup>

K Hitlerovu ultimátu se ale začaly přidávat územní požadavky dalších zemí, Maďarska a Polska. Povzbuzení úspěchy nacistického Německa, začaly vládnoucí kruhy Polska a Maďarska stupňovat své územní požadavky vůči Československu a od poloviny října 1938 uskutečnili na hranicích řadu vojenských opatření. Nátlaku samozřejmě dokázal ve svůj prospěch využít i Hitler, nutil mocnosti ke stále větším ústupkům a ty byly ochotny vyhovět všem požadavkům Maďarska i Polska, pokud to nepovede k celkovému rozkladu Československa.<sup>24</sup>

Polský ministr zahraničí Józef Beck se rozhodl zajistit Polsku účast na dělení Československa, proto československým představitelům v září 1938 předat nóty, v nichž naléhal aby byly požadavky polské menšiny řešeny společně s požadavky menšiny německé. Příští den přišly požadavky naléhající na právo sebeurčení pro Slovensko a Zakarpatskou Ukrajinu také od Maďarska.<sup>25</sup>

Bezprostředně před ohlášeným Hitlerovým útokem bylo ale dosaženo dohody o konání mezinárodní konference, za účasti Německa, Velké Británie, Francie a Itálie, která se měla, po odsunutí útoku na Československo o 24 hodin, konat v Mnichově 29. září. Bez protestů a námitek mocností nebylo oproti původnímu návrhu Československo na konferenci přizváno, aby nekomplikovalo jednání zveřejňováním svého negativního stanoviska. „*Ani jeden z těchto spojenců neměl již zájem dále prodlužovat jednání s*

21 KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan; ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011, s. 30.

22 OLIVOVÁ, s. 38 – 65.

23 Tamtéž, s. 65.

24 ANGER, Jan, *Mnichov 1938*, Praha 1988, s. 124 – 125.

25 Tamtéž, s. 124 – 125.

*Československem, které, bylo pro ně tak obtížné a tak nepříjemné.*”<sup>26</sup>

## **2.2 Mnichovská konference**

Konference v Mnichově se sešla 29. září 1938 za účasti představitelů čtyř mocností. „*K zelenému stolu zasedli Hitler, Mussolini, Chamberlain a Daladier.*”<sup>27</sup> Zástupci Československa byli na konferenci v Mnichově diplomaté Vojtěch Mastný a Hubert Misařík, kteří ale nebyli přizváni k jednáním a na výsledky konference tak byli nuceni čekat v hotelu.<sup>28</sup>

Základním bodem jednání byl návrh vypracovaný Mussolinim, ve kterém bylo mimo jiné obsaženo okamžité obsazení pohraničních oblastí Československa na základě Hitlerových požadavků z Godesbergu. Diskuze v Mnichově probíhala bez jasných pravidel a řádu, ale už na začátku bylo jasné, že proti Hitlerovým požadavkům se nikdo ze zúčastněných nepostaví, podřídí se mu ve všech hlavních bodech, a že Hitler dostane to, co od začátku chtěl. Výsledky a ustanovení konference nebyla nijak vázána na souhlas nebo nesouhlas československé vlády. Jednáno a rozhodnuto bylo bez jeho účasti a také stanoviska.<sup>29</sup>

Pohraničí mělo být podle mnichovského ujednání obsazeno za 10 dní, zabrány měly být oblasti, kde žije více jak 51 % německých obyvatel, bez ohledu na hospodářské zájmy Československa. Po dohodě mezi jednotlivými zástupci a ukončení konference v Mnichově zbyla na představitele Velké Británie a Francie velmi nepříjemná povinnost, museli oznámit československým zástupcům výsledek jednání, který museli přijmout bez odvolání a možnosti oprav.<sup>30</sup>

Mnichovské ujednání bylo doručeno československým představitelům ráno 30. září. Vláda navázala na rozhodnutí, která učinila při nočním jednání probíhajícímu současně s Mnichovskou konferencí, odstoupila tedy pohraničí a rozhodla se kapitulovat. Souhlas s mnichovským diktátem odevzdal mocnostem ministr zahraničí Krofta,<sup>31</sup> který konstatoval: „*Jménem prezidenta republiky a jménem vlády prohlašuji,*

---

26 OLIVOVÁ, s. 66.

27 Tamtéž, s. 67.

28 ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 111.

29 Cesar, Jaroslav, *Mnichov 1938*, Praha 1978, s. 148 – 149.

30 Tamtéž, s. 148 – 149.

31 ANGER, s. 153 – 155.

*že se podřizujeme rozhodnutí, která byla učiněna v Mnichově bez nás a proti nám.”<sup>32</sup>*

Ještě téhož dne byla pomocí rozhlasu o kapitulaci informována také veřejnost a to z úst předsedy vlády, generála Syrového.<sup>33</sup> Podepsání mnichovské dohody se rovnalo souhlasu s vpádem vojsk Německa, Polska a Maďarska. Československo by se sice mohlo vojensky takovému vpádu bránit, ale po podpisu mnichovského diktátu se ocitlo v naprosté izolaci, nehledě na to, že Německo na takový odpor zajisté čekalo a využilo by jej ke zničení státu.<sup>34</sup> Ač se v danou chvíli argumenty prezidenta Beneše proti zahájení vojenského odporu proti Hitlerovi zdály nesmyslné, podle mého názoru to, jak se nakonec rozhodl bylo opravdu to nejlepší. Československo by bylo označeno za agresora, bylo by zbaveno veškeré mezinárodní pomoci a český národ by byl naprosto zdecimován. *„Mnichovskou dohodou byl dlouhotrvající odpor Československa proti německé expanzi zlomen. Zápas o Československo byl pro tuto chvíli dobojován.”<sup>35</sup>*

---

32 OLIVOVÁ, s. 70.

33 ANGER, s. 153 – 155.

34 OLIVOVÁ, s. 70 – 71.

35 Tamtéž, s. 72.

### 3. Druhá republika

Bezprostředně po kapitulaci Československé vlády a přijetí mnichovského diktátu se stává minulostí první republika a začíná nedlouhé období tzv. Druhé republiky, jejíž trvání je vymezeno pouze na 166 dní.<sup>36</sup> „*›Mnichov‹ vytvořil poměry v nichž ›vůdce‹ Velkoněmecké říše mohl dokončit zničení zbytkového Československa a připravit se zahájit největší a nejničivější válku v celých dějinách lidstva, v níž měly vyhasnout naděje nejen na obnovu ČSR, ale i na životnost Čechů jako národa.*“<sup>37</sup>

#### 3.1 Důsledky mnichovského diktátu

Mezi nejdůležitější výsledky Mnichovské dohody patřila okupace pohraničí. První německé jednotky vstoupily na československé území 1. října 1938, kdy také začala okupace prvního pásma, daného Mnichovskou dohodou. První vojenské jednotky pod vedením generála von Leeba obsazovaly jihočeské oblasti, další den došlo i na severní české pohraničí, které obsazovaly jednotky vedené generálem Bockem, třetí pásmo, dané mnichovským diktátem, zahrnovalo severozápadní a západní pohraniční oblasti.<sup>38</sup> V pondělí 3. října 1938 překročily jednotky pod velením generála Waltera von Reichenaua československé hranice a postupně anektovaly území v II. a III. pásmu. Zábor započaly v západních Čechách linii Rozvadov, Tachov, Planá, Mariánské Lázně a Stříbro. K úplnému obsazení zbývajících pásem došlo do 10. října 1938.<sup>39</sup> „*Na průběh záboru dohlíželi francouzští, britští a italské vojenští pozorovatelé, kteří informovali jak berlínský mezinárodní výbor, tak československou vládu.*“<sup>40</sup>

Páté pásmo okupovaného území bylo oficiálně dodatečně dokresleno na schůzce představitelů mocností, ve skutečnosti je však stanovil Hitler, který území s 50 % německého obyvatelstva zaokrouhloval.<sup>41</sup> Záhy tedy docházelo k obsazování oblastí,

36 UHLÍŘ, Jan Boris, *O co jsme přišli po Mnichovu*. In: Historický obzor, 1999, roč. 10, č. 9–10, s. 221–225.

37 KURAL, Češi, Němci a mnichovská křižovatka, s. 155.

38 KVAČEK, s. 155 – 157.

39 JUNEK, Václav, *Druhá republika. Nultá hodina*, Brno 2011, s. 64 – 68.

40 GEBHART, KUKLÍK, s. 15.

41 KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, s. 622 – 626.

ve kterých žilo většinově obyvatelstvo české, například Mostecko nebo Chodsko.<sup>42</sup> Mapa pátého pásma tedy vyhovovala více zájmům Německa než Československa, pokud by nebyla přijata, hrozil Hitler prostřednictvím svých zástupců vypovězením Mnichovské dohody. To by znamenalo válku, kterou si ale mocnosti nepřály. Nová německo-československá hranice byla bez námitek akceptována.<sup>43</sup>

Okupace probíhala tak, aby co nejvíce poškodila zbývající část jak po stránce územní, tak hospodářské a ekonomické.<sup>44</sup> Teprve 21. listopadu byla podepsána smlouva o československých a německých hranicích, která měla zajistit pevné a nedotknutelné hranice, ale pravý opak byl pravdou.<sup>45</sup>

Mnichovská dohoda také stanovila zavedení opčního práva pro vystěhování ze zabraného území. Dohoda podepsaná 20. listopadu 1938 stanovovala, že osoby, které podle pravidel dohody získaly určitou státní příslušnost, mohly do konce března 1939 optovat pro jinou. Dalším důležitým bodem dohody bylo to, že optanti mohli do 31. března 1940 přesídlit do své země, ovšem jen za předpokladu, že si odnesou pouze svůj movitý majetek. I přes podepsání dohody, neměla zájem o rozšiřování opce ani jedna ze stran, každá ovšem z jiných důvodů. Česká vláda se především obávala velkého přílivu uprchlíků a tak bylo vydáno vládou Rudolfa Berana tajné usnesení, které podporovalo opce pouze v případě, kdy tvořili čeští obyvatelé menšinu ve městě německém. Nebylo tedy v zájmu státu, aby do vnitrozemí ze zabraných území odcházeli Češi, kteří měli v dané obci nebo městě většinu.

Doprovodným jevem německé okupace byla také okupace území na Těšínsku a části slovenské Oravy a Spiše Polskem. Prezident Beneš sice navrhoval, aby se okresy těšínský a fryštátský rozdělily mezi oba státy, tento návrh byl ale z polské strany rezolutně odmítnut. Po sabotážích a útocích polské armády v okolí Třince a Českého Těšína bylo dosaženo dohody a území Těšínska bylo postoupeno Polsku.<sup>46</sup> Poněkud jiná situace nastala s Maďarskem. Maďarsko, vědomo si své vlastní slabosti, vyčkalo, až bude vyhověno požadavkům Polska a Německa a teprve poté vzneslo své územní

---

42 UHLÍŘ, s. 221–222.

43 BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939: Migrace z okupovaného pohraničí ve druhé republice*, Praha 2012, s. 53.

44 KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, s. 622 – 626.

45 BENDA, s. 55.

46 ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 120 – 123.

požadavky.<sup>47</sup> Po několika neúspěšných vojenských operacích ze strany Maďarska bylo přistoupeno k politickým jednáním. Ve Vídni počátkem listopadu 1938 byla schválena takzvaná první vídeňská arbitráž, která znamenala znatelné zmenšení československého území o jižní Slovensko a jižní část Podkarpatské Rusi. Jednání se zúčastnili představitelé Maďarska, Československa, Německa a Itálie.<sup>48</sup>

Celé území Českých zemí původně činilo 78 869 km<sup>2</sup>, po záboru území přišlo o 20 074 km<sup>2</sup>, což odpovídá ztrátě 38,86 % území. Po sčítání obyvatel v roce 1937 měly České země 10 888 540 obyvatel, zabráním území přišly o 3 839 000 obyvatel.<sup>49</sup> Zabráním sudetského území také ztratil význam systém pohraničních pevností.<sup>50</sup>

### 3.2 Život v pohraničí

Obsazování třetího pásma, které mělo být připojeno k Říši, začalo již 1. října 1938 pod vedením generála Reichenaua. Hitler se při této příležitosti vydal na obsazované území. V Chebu i v Karlových Varech přijali henleinovci Hitlerův konvoj s obrovským nadšením, že to překvapovalo i samotné organizátory nacistických přehlídek a slavností. Svůj zájezd ukončil Hitler návštěvou Rumburka, Frýdlantu a poté čtvrtého pásma na severu Moravy, které podle mnichovského diktátu také připadlo Německu.<sup>51</sup>

1. října začala mimo záboru území také evakuace osob, armády a majetku ze Sudet. Pro zábor sudetského území musela být vytvořena efektivní pravidla, aby byla tato území co nejrychleji vyklizena a evakuována.<sup>52</sup> Péče o desítky uprchlíků z odstoupených území představovala velký sociální problém pro druhorepublikovou vládu. Většina těchto uprchlíků se ocitla v akutním existenčním ohrožení.<sup>53</sup> Celkově je možné hovořit o bezmála 190 tisících osobách, které se ve vnitrozemí Československé republiky objevily od podzimu 1938 do jara 1939.<sup>54</sup> Situace nutila obyvatele vzít si ze svých domovů pouze to nejnutnější nebo byli z důvodu časové tísně limitováni možnostmi přepravy, takže většinu movitého majetku nechávali ve svých opuštěných

47 KURAL, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*, s. 202.

48 ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 120 – 123.

49 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 376 – 378.

50 KURAL, *Češi, Němci a mnichovská křížovka*, s. 154

51 KVAČEK, s.156 – 158.

52 BENDA, s. 62 – 67.

53 GEBHART, KUKLÍK, s. 171 – 173.

54 BARTOŠ, Josef, *Ustavení Říšské župy Sudety: Území a obyvatelstvo*. In: KURAL, Václav; RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. „Sudety“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem 2002, s. 75.



domech.<sup>55</sup>

Hlavní skupinu těchto uprchlíků tvořili lidé, kterým nová situace nedovolovala zůstat, neboť by se ocitli v nebezpečí života. Gestapo se začalo zajímat nejprve o politicky aktivní obyvatelstvo, členy Sokola, sociální demokraty, komunisty, antifašisty...atd. Brzy se jim do rukou dostaly také seznamy těchto společensky činných osob. Druhou skupinu uprchlíků tvořili lidé, kteří byli státními zaměstnanci, učiteli, policisty nebo úředníky. Tito lidé také byli mezi prvními, kteří přicházeli o svá pracovní místa. V jejich prvořadém zájmu bylo odstěhovat se do vnitrozemí kde mohli získat nové pracovní uplatnění.<sup>56</sup>

Dalším výrazným problémem byla nezaměstnanost v dělnických kategoriích ale i ve státní správě. Byla proto přijata opatření, která penzionovala staré, méně kvalifikované a způsobilé. 11. listopadu 1938 byl také zřízen Ústav pro péči o uprchlíky. Děлил se na čtyři základní odbory : první odbor měl v kompetenci zdravotní a sociální péči, řídil migraci uprchlíků, staral se o jejich ubytování a stravování a také vedl jejich evidenci, druhý odbor zprostředkoval uprchlíkům zaměstnání, třetí organizoval vystěhovalectví a čtvrtý odbor řešil finanční otázky. Činnost ústavu řídilo ministerstvo sociální péče a ministerstvo zdravotnictví. Charakteristickým rysem pro funkci tohoto ústavu byla jeho dobrovolnost. Sociální péče nebyla povinná ani nijak vymahatelná.<sup>57</sup>

Z celkového počtu obyvatelstva, které v podzimních měsících žilo v odtržených oblastech bylo 12–13 % Čechů. Celková hodnota majetku, který za sebou prchající obyvatelé zanechali, dosahovala 29,03 mil. Kčs, přičemž majetek v hodnotě 1 831 mil. Kčs patřil pouze Čechům.<sup>58</sup>

První velké konflikty vznikaly ovšem již při samotné evakuaci a záboru továren, skladišť a soukromých podniků, které se nacházely v Sudetech. Podle Mnichovské dohody mělo dojít k evakuaci bez poškození stávajícího a označeného zařízení, za které ale Němci považovali například suroviny potřebné k výrobě a také zboží. Vláda považovala za taková zařízení pouze zařízení pevná a nezbytná pro výrobu a předpokládala také, že se toto nařízení nevztahuje na soukromé vlastnictví. Německá

<sup>55</sup> BENDA, s. 62 – 67.

<sup>56</sup> RADVANOVSÝ, Zdeněk, *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*. In: RADVANOVSÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, sv. 2. Ústí nad Labem 1998, s. 5 – 10.

<sup>57</sup> GEBHART, KUKLÍK, s. 172 – 176.

<sup>58</sup> Tamtéž, s. 33 – 36.

strana tuto definici nevzala v úvahu a žádala navrácení všeho co bylo odvezeno nebo rozbito, ať už se jednalo o jednotlivé zařízení v továrnách nebo o suroviny uskladněné ve skladu soukromníka. Finální rozhodnutí dávalo za pravdu Německu a bylo ustaveno, že se musí vrátit zpět vše, co je v souladu s veřejnou prospěšností.<sup>59</sup>

Od 1. do 20. října 1938 bylo zabrané území pod správou branné moci. Nasazeny zde byly také speciální oddíly gestapa a SD, které začaly okamžitě zatýkat odpůrce záboru a Hitlerova režimu.<sup>60</sup> Nápomocni gestapu v udržování pořádku byli Freikorps, Sudetoněmecký sbor dobrovolníků,

(tzv. ordneři). Prováděli zatýkání, týrání a vyhošťování nepohodlných osob, především Židů, Čechů a demokraticky smýšlejících Němců. Dalším z jejich úkolů bylo vyvolávání strachu obyvatel příhraničních oblastí. Jejich násilností byla učiněna přítrž až když začal tuto praxi, pod tíhou obrovského počtu zatčených osob, kritizovat šéf SD Heydrich a začal požadovat důkazy, na základě kterých k zatýkání docházelo.<sup>61</sup>

Mimo neustálé zatýkání odpůrců režimu se gestapo začalo soustřeďovat i na osoby židovského původu. Antisemitské nálady vyústily 9. října v pálení a boření celkem 44 židovských synagog. Začala také takzvaná arizace židovského majetku a Židé, kteří tento majetek vlastnili, byli odesíláni do Terezína.<sup>62</sup> Obrovské pogromy nejen v Sudetech, ale i v celé Říši nacisté zorganizovali poté, co 7. listopadu zastřelil mladý židovský emigrant v Paříži německého diplomata von Ratha.<sup>63</sup> Po těchto událostech probíhala migrační vlna židovského obyvatelstva do vnitrozemí Česko-Slovenska. Nacistům se na základě krutých perzekucí a arizace majetku podařilo ze sudetského území vyhnat většinu židovského obyvatelstva.<sup>64</sup> Do ohrožení se ale po podpisu Mnichovské dohody nedostali jen Židé v Sudetech. Čeští i němečtí Židé žijící ve vnitrozemí se přestávali cítit bezpečně a začali přemýšlet o emigraci do Palestiny. O mnoho lépe na tom nebylo ani obyvatelstvo české. Jako nepřátelé nového režimu byli Češi, kteří se octli v novém, cizím státě, v němž nebyli vítáni nejen oni, ale ani jejich jazyk, nápisy, školy a obchody.<sup>65</sup>

59 BENDA, s. 62 – 67.

60 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 398 – 402.

61 BENDA, s. 66 – 80.

62 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 398 – 402.

63 GEBHART, KUKLÍK, s. 28 – 32.

64 ČAPKOVÁ, Kateřina, *Češi, Němci, Židé ? Národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*, Praha 2013, s. 212 – 213.

65 BENDA, s. 66 – 80.

Po ukončení vojenského dohledu byla svěřena správa Konradu Henleinovi. Jedno z prvních Henleinových rozhodnutí byl 10. října zákaz všech veřejných shromáždění a rozpuštění všech politických stran, vyjma SdP. Dva týdny po posledním stranickém sjezdu SdP Hitler oznámil vznik Říšské župy Sudety.<sup>66</sup> „*Říšská župa Sudety*“<sup>67</sup> byla velmi nesourodým územím zaujímajícím délku 450 km a 50 km šířku. Nebyla ovšem nesourodá jen územím, jediné, co spojovalo tuto oblast, bylo tzv. sudetoněmectví.<sup>68</sup>

Němci tak získali kontrolu nad všemi oblastmi života v Sudetech a neprodleně začali konstituovat říšsko-německou správu, aby zamezili odporu a demokratickému smýšlení. Bylo nemyslitelné, aby někdo z obyvatel župy nebyl členem pobočných organizací NSDAP, například Svazu mládeže, Svazu žen nebo Říšské pracovní služby. Ne všechna zabraná území byla ale do Říšské župy Sudety zahrnuta. Jednalo se o území Jihočeské a Jihomoravské, která byla přiřčena do sousedních žup Německé říše.<sup>69</sup>

### **3. 3 Situace v hospodářství a průmyslu**

*„Územní zábor rozvrátil celý dosavadní hospodářský i sociální vývoj pohraničních oblastí a významně narušil historicky vzniklé kontakty v oblasti dopravního systému, ekonomických a obchodních vazeb a vůbec celé terciální sféry.“*<sup>70</sup>

Velmi citelnou ztrátou v oblasti průmyslu bylo obsazení základny energetického průmyslu, především na Těšínsku, kde zábor znamenal úbytek 57,6 % uhelné těžby ve prospěch Polska, Německu připadly dva doly na Hlučínsku, zabráný byly také hnědouhelné pánve v Krušných horách, hnědouhelné sokolovské pánve a došlo ke ztrátě části kamenouhelné oblasti nýřanské a oblasti žacléřské v severovýchodních Čechách.<sup>71</sup>

*„Podle propočtů M. Weiricha bylo ztraceno 54,68 % těžby kamenného uhlí, 35,06 % výroby koksu a 92,68 % těžby hnědého uhlí.“*<sup>72</sup>

Klíčovou ztrátu znamenal zábor podniků těžkého průmyslu v Bohumíně, Třinci, Chomutově, Svinově a Kopřivnici, kde si dokonce nacisté vynutili linii zabraného

<sup>66</sup> GEBHART, KUKLÍK, s. 27 – 29.

<sup>67</sup> KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 398.

<sup>68</sup> Tamtéž, s. 398 – 402.

<sup>69</sup> GEBHART, KUKLÍK, s. 27 – 36.

<sup>70</sup> ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 124.

<sup>71</sup> KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, s. 627.

<sup>72</sup> Tamtéž, s. 627.

území tak, aby k Německu patřil celý závod Tatra. Zabrány byly také důležité chemické závody na Ústecku a v Bratislavě. Nejvyšší úbytek ale zaznamenal průmysl elektrárenský. Německu připadlo 90 % všech československých elektráren, například v Poříčí u Trutnova, ve Střekově a ve Vranově. Zábor se dotkl i ostatních sektorů průmyslu: „*Některá odvětví byla téměř zlikvidována: z porcelánu zbylo jen 10 %, z hračkářství a sklářství 25 %, z textilu 37 %, papírenství 46 %, na průměru (ztráta 30 %) se udržel kovoprůmysl, dobře dopadla výroba cukru, sladu, lihu, hospodářských strojů, nábytku, obuvi a zbraní, ale i letadel, umístěna převážně ve vnitrozemí.*”<sup>73</sup>

Příznivější byla situace pouze v zemědělství. Druhá republika zůstala i po zemědělských ztrátách stále autarktní z hlediska pěstování obilovin – ječmene, žita, pšenice a ovsu.<sup>74</sup> Po záboru zůstalo Česko-Slovensku 67 % orné půdy, na druhou stranu ale přišla o 46 % lesů a drtivý dopad měl také na chmelařství.<sup>75</sup>

Hitlerův záměr, zničení Česko-Slovenska, se po okupaci území Sudet nejzřetelněji projevil v dopravě. Ztráta tratí sice dosáhla jen 38 %, na druhou stranu byly několika násobně přerušovány hranicemi nejvýznamnější železniční tratě, například byl rozbit důležitý železniční uzel v České Třebové.<sup>76</sup> Velmi poškozena byla doprava letecká, Česko-Slovensko přišlo zábořem o 10 letišť a omezená byla také telefonní a telegrafní spojení.<sup>77</sup> Evidentně bylo tedy dalším z Hitlerových cílů zamezit přesuny zboží a vojenských sil.<sup>78</sup>

### **3.4 Politická situace**

Mnichovská dohoda vyvolala v české společnosti nejen krizi morální ale i politickou. Jako jedna z domnělých příčin této krize bylo prezentováno politické stranictví, politické spektrum muselo být zúženo a politický život zjednodušen. Vznikla Strana Národní jednoty spojená se jmény Rudolfa Berana nebo Václava Klobáče a časem byla povolena i strana „opoziční“, Národní strana práce.<sup>79</sup> Jádrem Národní strany práce byla sociální demokracie a v jejím čele stanul Antonín Hampl, který byl bývalým

<sup>73</sup> KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867–1939)*, s. 381.

<sup>74</sup> UHLÍŘ, s. 223.

<sup>75</sup> KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867–1939)*, s. 381 – 382.

<sup>76</sup> Tamtéž, s. 382.

<sup>77</sup> GEBHART, KUKLÍK, s. 165–167.

<sup>78</sup> KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867–1939)*, s. 382.

<sup>79</sup> KVAČEK, s. 169 – 169.

předsedou demokratů. Ústředním tajemníkem strany byl Bohumil Laušman a mezi další důležité členy patřili Jaromír Nečas, Josef Macek a František Modráček.<sup>80</sup> Pro potlačení demokratické kultury se stále více angažovala agresivní pravicová publicistika útočící nejen na demokratické politiky, ale také na antifašistickou kulturu.<sup>81</sup>

První proměny vlády přišly již 4. října, kdy v úřadu ministra zahraničí Kroftu nahradil pravicově orientovaný František Chvalkovský, který byl dosud vyslancem v Itálii a netajil se svým obdivem k Mussolinimu.<sup>82</sup>

5. října 1938 potvrdil ještě Beneš jako prezident novou vládu a připravil svůj abdikáční dopis, který byl adresován předsedovi vlády Syrovému. Stanovisko Němců proti prezidentu Benešovi bylo velmi vyostřeno, protože Beneš představoval pro obyvatele demokracii, svobodu a víru. Bylo nemyslitelné, aby takový prezident ve funkci zůstal a tak se proti Benešovi rozběhla velmi štvavá kampaň, které nakonec podlehla většina české společnosti. Dalším důvodem k abdikaci mohl být německý postoj, který naznačoval, že pokud prezident abdikuje, mohl by se změnit a zmírnit velmi tvrdý přístup k Čechům. Beneš poté oznámil v rozhlase svou abdikaci obyvatelstvu. Ve svém projevu obhajoval důvody k abdikaci a také svou dosavadní politiku, děkoval obyvatelům a armádě za jejich dosavadní postoj a podporu. Na závěr zdůraznil víru v demokracii a svobodu, za kterou on sám také bojoval.<sup>83</sup>

Po abdikaci odjel Beneš z Prahy do své vily do Sezimova Ústí a 22. října 1938 emigroval do Velké Británie.<sup>84</sup> Svou pozici zhodnotil slovy: *„Měl jsem na tom všem tak veliký podíl, že nemohu uvažovat o tom, co v nových poměrech mám dělat jako president republiky. Byl jsem zvolen za okolností zcela jiných.... Poměry se změnily tak, že by moje osoba jako osoba politická mohla být eventuálně překážkou vývoje, kterému se musí nyní náš stát přizpůsobovat, zejména z hlediska mezinárodního....*

*Chci prostě usnadnit vnitropoliticky i vněpoliticky zdraví vývoj státu a národa.... ”*<sup>85</sup>

80 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 389 – 391.

81 KVAČEK, s. 169 – 169.

82 Tamtéž, s. 169 – 169.

83 KLÍMEK, Antonín, *Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939)*. In: RATAJ, Antonín, KLÍMEK, Antonín, LUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, *Z druhé republiky I*, Praha 1993, s. 153 – 242.

84 KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, s. 629.

85 KLÍMEK, Antonín, *Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939)*. In: RATAJ, Antonín, KLÍMEK, Antonín, LUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, *Z druhé republiky I*, Praha 1993, s. 155.

Nástupce prezidenta Beneše se hledal několik týdnů a jeho výběr nebyl snadný, musel totiž především vyhovovat představám Beranovy Strany Národní jednoty. V žádném případě neměl mít samostatné politické myšlení a ani přílišné politické ambice. Vybíralo se mezi diplomaty, profesory a hospodářskými činiteli. Velmi často se objevovalo jméno nového ministra zahraničí Chvalkovského, který by byl přijatelný i pro Berlín, rozhodnutí nakonec ztroskotalo na negativním stanovisku právě Chvalkovského, který si nepřál být pouhou loutkou režimu a také pomýšlel na diplomatické místo v zahraničí.<sup>86</sup>

Emil Hácha, šestašedesátiletý předseda Nejvyššího správního soudu, byl nakonec tím, komu Rudolf Beran nabídl prezidentský úřad. Hácha nabídku přijal, byl schválen Berlínem a poté stal se prezidentem, na Národním shromáždění dostal většinu hlasů, proti němu hlasovali 30. listopadu pouze komunističtí poslanci a senátoři. Ihned po jeho zvolení podaly všechny vlády demisi a Hácha jmenoval ministerským předsedou Rudolfa Berana, jako předem domluvené gesto vděku.<sup>87</sup>

Jmenovaná vláda v čele s Beranem měla snížený počet ministrů a neměli v ní zastoupení ani sociální demokraté ani národní socialisté.<sup>88</sup> Část ministrů z vlády Surového zůstala nadále ve svých funkcích. Ministr zemědělství Feierabend, ministr zahraničí Chvalkovský a ministr financí Kalfus. Ministrem zdravotní a sociální správy se stal Vladislav Klumpar, křeslo ministra spravedlnosti obsadil Jaroslav Krejčí, šéfem prezidentské kanceláře a zároveň ministrem bez portfeje byl jmenován Jiří Havelka.<sup>89</sup>

K částečnému příklonu k totalitě došlo ale už před jmenováním Beranovy vlády, když 18. listopadu vznikla z radikálních křídel demokratických stran Strana národní jednoty a byla jí ustavena jediná loajálně opoziční strana – Národní strana práce. „*Nová autoritativní forma státu se neprojevovala výrazně svými konkrétními programovými požadavky, ale negací programu a charakteristických znaků předchozího Masarykova demokratického režimu.*”<sup>90</sup>

Vedle vládních stran se vytvářely, ve snaze co nejrychleji odstranit demokratické principy předmnichovského státu, četné fašistické skupiny. Národní liga pod vedením

86 KVAČEK, s. 169 – 170.

87 Tamtéž, s. 169 – 170.

88 KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, s. 632 – 635.

89 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 391 – 393.

90 RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939*, Praha 1997, s. 85.

Stříbrného byla jednou z nich. Byl to právě Stříbrný, který odstartoval nenávislnou kampaň proti Hradu a prezidentu Benešovi. Tato skupina se později stala součástí Strany národní jednoty. Další fašistickou stranou, která do SNJ vstoupila byla Gajdova Národní obec fašistická. Tato strana požadovala především rychlé očistění politického a veřejného života od komunistů, stoupců demokracie a Židů. Krajně fašistické křídlo této strany bylo tvořeno skupinou ANO – Akce národní obrody. Vznikla z antisemitského hnutí a z hnutí mladých lékařů a advokátů. Ve svém středu měla tato skupina množství významných jmen, například prof. S. Mentla nebo M. Hlávku. Skupina, která stála zcela mimo SNJ byla fašistická skupina Vlajka, která okamžitě po přijetí Mnichovského diktátu požadovala úplnou fašizaci státu.<sup>91</sup>

Na opačném pólu politického spektra bychom našli velmi různorodé a nejednotné postoje, od krajně nacionálních vlastenců jako byli například Rašín a Klíma až ke komunistům Gottwaldovi a Kopeckému. Z jádra těchto skupin vznikl zárodek odbojové organizace, která později ponese jméno Politické ústředí.<sup>92</sup>

Již 20. října byla zastavena činnost Komunistické strany Čech a 27. prosince byla KSC rozpuštěna na základě zmocňovacího zákona, který vydalo 15. prosince okleštěné Národní shromáždění. Tento zákon umožňoval vládě vydávat po dobu dvou let vládní nařízení, která měla platnost zákonů a měla možnost dokonce měnit ústavu. Na základě těchto pravomocí vydala vláda 23. prosince zákon o politických stranách, jehož obsahem bylo zakládání politických stran pouze s vládním svolením a také antisemitská opatření.<sup>93</sup> Zmocňovací zákony z prosince 1938 nejen že byly významným mezníkem na cestě k totalitě, ale díky nim se mohla Strana národní jednoty identifikovat se státem a vládě dávaly takřka neomezenou moc.<sup>94</sup>

Na přelomu let 1938 a 1939 začalo Německo stupňovat proti Česko-Slovensku své požadavky, které měly umocnit ráz totalitní Druhé republiky. Dvakrát byl ministr Chvalkovský pozván na setkání s Hitlerem a dvakrát bylo toto setkání odloženo. Především od Chvalkovského cesty do Berlína si premiér Beran sliboval konečné vymezení česko-německých hranic a zlepšení vzájemných vztahů. Ovšem hned při své první zahraniční cestě do Berlína se setkal Chvalkovský s tvrdou realitou nacistické

91 KUKLÍK, NĚMEČEK, ŠEBEK, s. 100 – 110.

92 Tamtéž, s. 108 – 110.

93 KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, s. 632 – 635.

94 KURAL, *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, s. 18.

diktatury. Z rozhovoru s Hitlerem vyplynulo, že Berlín čeká úplnou ekonomickou a politickou závislost na Německu. Chvalkovskému byly předloženy konkrétní požadavky, v podobě okamžitého zrušení spojeneckých smluv, zejména se Sovětským svazem, rozpuštění komunistické strany, zvýšení dohledu nad tiskem, odsunutí všech osob židovského původu z veřejného a politického života a v neposlední řadě okleštění armády.<sup>95</sup>

Hitlerovy požadavky naprosto změnil dosavadní koncepci česko-slovenské politiky. Od teď se politika měla zaměřovat především na plnění Hitlerových požadavků ale současně se snažit o zmezinárodnění problému garance hranic. Jednání Hitlera s Chvalkovským v Berlíně také urychlilo schválení vnitropolitických opatření vládou. Došlo k zpřísnění protižidovských opatření a k zotřetí cenzury, která byla podle zákona ze dne 12. prosince 1938 dána pod dohled Tiskovému odboru prezidia ministerské rady, která vydávala pokyny a specifikace rozsahu předběžné cenzury a zvláštní specifikace pro šéfredaktory. V tisku se nesměla objevit žádná kritika režimu, vládních představitelů, ani kritika připravovaných reforem nebo přímé či nepřímé útoky na ostatní státy. Dalším z opatření bylo rozpuštění řady odborových organizací, především Československého svazu zemědělských a lesních dělníků, Svazu domkářů a malých a středních rolníků a Mezinárodního svazu železničářů.<sup>96</sup>

Další opatření vlády se týkalo všech německých emigrantů, kteří v Česko-Slovensku hledali útočiště při útěku z Říše. 1. února 1938 bylo vydáno nařízení o přezkoumání státního občanství některých osob v Česko-Slovensku a byly doplněny předpisy o pobytech cizinců a emigrantů na česko-slovenském území. Na základě těchto opatření museli všichni, kdo neměli česko-slovenské občanství opustit zemi. Zároveň byla schválena nařízení o evidenci osob, která značně ztěžovala možnost volného pohybu. Vzhledem k těmto nařízením přestala být Česko-Slovenská republika bezpečnou azylovou zemí pro uprchlíky před nacistickým režimem.<sup>97</sup>

Koncem ledna 1939 začala jednání česko-slovenské a říšské státní policie o spolupráci, která byla doporučena ministerstvem zahraničí. Dohoda byla podepsána 26. ledna a jejím základem mělo docházet k výměně informací o komunistech, anarchitech a emigrantech, ale také obsahovala dodatek o přímém vydávání členů těchto hnutí, bez

95 GEBHART, KUKLÍK, s. 150 – 161.

96 Tamtéž, s. 150 – 161.

97 Tamtéž, s. 150 – 161.



nutnosti diplomatických jednání. Veškeré obyvatelstvo mělo být pod neustálou kontrolou podle německého vzoru. Všechna opatření, která učinila česko-slovenská vláda pod nátlakem Berlína, byla představována diplomatům jako opatření, která jsou potřebná pro garantování česko-slovenských hranic Německem.<sup>98</sup>

Aby mohlo dojít ze strany Německa ke konečnému zničení Česko-Slovenska, bylo potřeba významným způsobem omezit jeho obranyschopnost. Proto byla vláda na nátlak Berlína nucena radikálním způsobem omezit vojenskou sílu armády. První vojáci byli propouštěni ihned po začátku záboru pohraničních oblastí, byli to většinou vojáci německé příslušnosti. Na počátku března 1939 byl počet mužů v armádě snížen z původního jednoho milionu vojáků na 60 000. K dalšímu významnému oslabení obranyschopnosti došlo reorganizací armády. Byla obnovena zemská velitelství a 5. a 6. prosince 1938 byla odvolána ostraha hranic proti Německu, Maďarsku a Polsku.<sup>99</sup>

K dovršení nastolení fašistické diktatury mělo dojít schválením programu Strany národní jednoty. Tento program byl přijat 25. února 1939 a označoval Stranu národní jednoty za výhradního nositele mocenské vůle. Fašistická diktatura měla mít podobu tzv. Stavovského řádu. Každý stav měl zřídit stavovskou komoru a z členů těchto komor měla být vytvořena Nejvyšší hospodářská komora. Ve schváleném programu byl mimo jiné pevně zakotven antisemitismus. Zahraničně politická část programu se opírala o dva hlavní body. Za prvé o velmi pevný svazek s Německem a za druhé o nenávisť vůči Sovětskému svazu. K plánovanému dovršení fašizace patřilo také ustavení nové vlády, která měla u Hitlera vzbudit větší důvěru než ta Beranova. O změně vlády a její nové podobě se jednalo ještě v noci ze 14. na 15. března 1939. Mezi jejími členy měli být dle dohody Černý, Hodač, Stašek, Gajda, Lukavský, Chalupa, Klapka a Hrabík. Než ovšem stačili představitelé SNJ program realizovat, došlo k likvidaci Česko-Slovenské samostatnosti.<sup>100</sup>

Poslední příležitosti k uznání garance česko-německých hranic využila vláda 22. února 1939. Zaslala všem signatářům Mnichovské dohody žádost o garanci československých hranic a slíbila neutralitu. Berlín ale považoval tento krok vlády za nepřijatelný a tak 1. února navštívil Masařík pověřený Chvalkovským říšské ministerstvo zahraničí. Tato cesta byla posledním pokusem Beranovy vlády dosáhnout s

98 KVAČEK, s. 174 – 180.

99 GEBHART, Jan, KOUTEK, Jaroslav, KUKLÍK, Jan, *Na frontách tajné války*, Praha 1989, s. 26 – 32.

100 HÁJEK, Miloš, *Od Mnichova k 15. březnu*, Praha 1959, s. 133 – 137.

Německem oficiální dohody. Masařík tlumočil omluvu za chybný krok vlády a také prohlásil : „(...) *Československo přijme s díky každé přání Německa, i když bude přesahovat rámec jeho návrhů.*”<sup>101</sup> Pro Hitlera byly vak tyto nabídky nedostatečné. Na dotaz západních velmocí o garanci hranic Československa odpověděl Berlín tak, že garanci zatím poskytnout nelze, jelikož Československo dostatečně nedokázalo, že se jeho vztah k Německu změnil.<sup>102</sup>

Koncem února 1939 se začaly objevovat informace o chystané okupaci Československa. Tyto informace přinášel nejen československý hlavní štáb, ale znepokojivé zprávy přicházely z Německa a Francie. Fiala a Moravec si okamžitě vyžádali slyšení u československé vlády. Chvalkovský si zprávy vyslechl a okamžitě je bagatelizoval. Československá vláda přeci plnila všechna přání německé vlády a nebyla si vědoma, že by se přístup Berlína negativně změnil. Také převládly obavy z reakce Berlína, kdyby Beranova vláda podnikla nějaká opatření.<sup>103</sup>

### 3. 4. 1 Slovenská separace

Mnichovská dohoda se znatelně dotkla i Slovenska. Maďarským záborům, kterými by přišlo Slovensko o nemalou část území, se snažilo zabránit vstřícným postoji vůči nacistickému Německu.<sup>104</sup>

V čele opozice na Slovensku, která byla zároveň i hnutím za autonomii, stála Hlinkova Slovenská ľudová strana. Mladé křídlo této strany, pod vedením Ferdinanda Durčanského, přímo tíhlo k německému nacionálnímu hnutí. Hlavní platformou Hlinkovy strany ale zůstávala touha po svébytnosti a autonomii státu. Zatímco vedení HSĽS prosazovalo jednoznačně a pouze autonomii – Slovensko ještě nebylo na tolik vyspělé, aby mohlo mít vlastní stát, mladé křídlo se stále více přiklánělo k myšlence separatismu. S Durčanským navázal intenzivní spolupráci německý Sicherheitsdienst, který se snažil získat veřejné mínění Slováků pro státní nezávislost.<sup>105</sup>

Hlinkova strana svolala zasedání, které se konalo 5. října 1938 v Žilině. Sešli se zde všichni poslanci a senátoři, kteří se shodli na tom, že je nutné bezprostředně převzít na Slovensku veškerou moc. O den později, 6. října, byla přijata tzv. Žilinská dohoda,

101 HÁJEK, s. 140.

102 Tamtéž, s. 140 – 142.

103 GEBHART, KOUTEK, KUKLÍK, s. 39 – 41.

104 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 374 – 381.

105 KURAL, *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*, s. 154 – 157.

kteřá vyhláškvala autonomii Slovenska a vytvoření samostatné slovenské vlády, kteřá byla příštího dne jmenována v čele s dr. Jozefem Tisem.<sup>106</sup> Reálně tedy vznikla republika Česko-Slovenská, rozštěpená na tři samostatné části, české země, Slovensko a Zakarpatskou Ukrajinu.<sup>107</sup> „*Staré Československo přestalo existovat – via facti se zrodilo Česko-Slovensko.*”<sup>108</sup>

Již od počátku měl režim na Slovensku nedemokratické prvky. Docházelo ke zmanipulování voleb do obecní a městské samosprávy, politické spektrum se neustále tenčilo a došlo k zákazu Komunistické strany. 8. října 1938 byla dokonce Hlinkova strana vyhlášena prakticky jedinou stranou v zemi. I přes prvotní snahu získat Slovensko na svou stranu neměl v tento okamžik Hitler na jeho osamostatnění žádný zájem. Když se tedy nebyli zástupci Slovenska a Maďarska schopni dohodnout, přišlo Slovensko o 1/5 svého území na jihu, po dohodě ve Vídni 2. listopadu 1938. Tyto události byly doprovázeny útoky na Čechy, buď byli ze Slovenska vyháněni, nebo odcházeli sami. Celkem jich uprchlo kolem 130 000. Židovské obyvatelstvo, které nemělo domovskou příslušnost na Slovensku bylo odsunuto na jih, který byl zabrán Maďarskem.<sup>109</sup>

Ke konečnému rozkladu přispívaly na Slovensku nacionální německé síly, které ovlivňovaly širší vrstvy obyvatelstva propagandou ve všech formách. Rudolf Beran se rozhodl pro radikální řešení upevnění státního svazu Česko-Slovenska a navrhl prezidentu Háchovi aby v noci z 9. na 10. března odvolal autonomii Slovenska a ustavil tam prozatímní vládu do doby, než bude utvořen nový kabinet. V ranních hodinách dne 10. března bylo vyhlášeno na Slovensku stanné právo a o den později došlo k jmenování nové vlády v čele s premiérem Karolem Sidorem. Byl to ale Tiso, který byl pozván 13. března 1939 do Berlína k rozhovoru s Hitlerem. V Berlíně dostal Tiso jasné ultimátum, buď okamžitě vyhlásí samostatný Slovenský stát a požádá o ochranu Třetí říši nebo bude Hitler nucen nechat Slovensko vlastnímu osudu a velice pravděpodobně bude okupováno Maďary. Tiso ještě tentýž den požádal Sidora, aby nechal prostřednictvím prezidenta Háchy svolat sněm Slovenskej krajiny. Před začátkem sněmu podala na nátlak Berlína prozatímní vláda demisi. Sněm se sešel 14. března 1939 a již po necelé

106 ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 124 – 127.

107 RICHTER, Karel, *Češi a Němci v zrcadle dějin*, sv. 2., Třebíč 1999, s. 86.

108 ČAPKA, LUNEROVÁ, s. 126.

109 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 630 – 631.

hodině odhlasoval odtržení Slovenska a vznik samostatného státu, který byl podložen narychlo přijatým zákonem a byla také představena nová vláda<sup>110</sup> a „rozbití integrity Česko-Slovenské republiky tím bylo dokonáno”.<sup>111</sup>

### **3.5 Poslední dny Druhé republiky**

Následně po schůzi vlády, na které Chvalkovský odmítl jakkoliv zakročit před připravovanou okupací, začali důstojníci kontrarozvědky jednat na vlastní pěst. Bez svolení sbalili nejdůležitější materiály a odletěli 14. března do Londýna. Zachránili tak před pronásledováním velké množství agentů. Téhož dne se vydal na cestu do Berlína prezident Hácha a ministr zahraničí Chvalkovský. Místo jednání, které oba očekávali, předložil jim Hitler dvě ultimativní alternativy vývoje okupace. Obě se odvíjely od toho, jestli se Československo bude nebo nebude okupaci bránit. Hácha odmítl sdělit Hitlerovi rozhodnutí na místě. Ministr zahraničí tedy telefonoval na noční zasedání vlády a sdělil do Prahy, že v šest hodin ráno začne obsazovat wehrmacht Čechy a Moravu. Apeloval hlavně na to, aby okupantům nebyl kladen odpor a Hácha jako vrchní velitel armády nařídil její odzbrojení. Po telefonátu Chvalkovského podala celá Beranova vláda demisi (prezident Hácha byl v tu dobu již na cestě, ve funkci proto zůstal). Realita okupace byla ale odlišná. První jednotky wehrmachtu vpadly na území Československa 14. března 1939, když byl Hácha s Chvalkovským teprve na cestě do Berlína. Jako první obsadily jednotky Moravskou Ostravu. Později byla tato brzká okupace ze strany Německa omluvena tím, že chtěli předejít Polsko, které se také k okupaci chystalo. Do vnitrozemí vstupovalo s armádními jednotkami také gestapo a Sicherheitsdienst. Svou činnost zahájily tyto tajné složky policie 15. března. Začaly zabavovat spisy českých vládních a policejních orgánů a se zvláštní péčí se věnovali německé migraci, přičemž část migrantů internovaly a část odesílaly rovnou do koncentračních táborů.<sup>112</sup>

Již 15. března 1939 se na Pražském hradě, na zasedání Adolfa Hitlera, ministra zahraničí Joachyma von Ribbentropa a státního sekretáře říšského ministerstva vnitra Wilhelma Stuckarta, koncipoval Vůdcův výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Ustavení hlavních bodů proběhlo, stejně jako Mnichovská dohoda, bez účasti a

<sup>110</sup> KUKLÍK, NĚMEČEK, ŠEBEK, s. 108 – 111.

<sup>111</sup> Tamtéž s. 111.

<sup>112</sup> KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 413 – 419.

konzultace hlavy státu. Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava ukončilo krátkou existenci Druhé republiky. Po zveřejnění výnosu v rozhlase se dočkal Hitler svého triumfu. Mohl se konečně vyklonit z okna Hradu českých králů a pozdravit své nové „poddané”.<sup>113</sup>

---

113 KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867 – 1939)*, s. 416 – 417.

## 4. Odras pomnichovských událostí v kultuře

Atmosféra na počátku roku 1938 byla příznačná politickým napětím a silním tlaku Henleinovy strany. Kulturní klima bylo poznamenáno nedávným odchodem trojice osobností, T. G. Masaryka, F. X. Šaldy a Josefa Pekaře, které byli ikonami svobodného a demokratického Československa. Vzrůstající politické napětí určovalo do značné míry i směr, kterým se začal ubírat kulturní život v Československu.<sup>114</sup> V oblasti hudební se vyzdvihovala především lidová píseň a ve výtvarném umění návrat k tvorbě Mánesa a Myslbeke. Jednou z důležitých součástí výtvarné sféry byl návrat k baroku, který podnítila výstava Pražské baroko v květnu 1938.<sup>115</sup>

### 4.1 Literární sféra

Literární život v období Druhé republiky procházel výraznými změnami. Zatímco ve dvacátých letech převažovala mezi spisovateli a publicisty snaha o identifikaci s novým státem a spisovatelé se prezentovali většinou v programově semknutými skupinami, začíná nyní převažovat individualizace tvůrčích postupů a ideových postojů. Nejpodstatnějším tématem byla otázka německé národnosti menšiny a vztahu k ní. Toto téma se stále častěji začalo objevovat v literární publicistice a právě vztah k Němcům byl interpretován z různých ideových pozic. Objevuje se tedy větší ideologická diferencovanost.<sup>116</sup>

Značnou aktivitu projevovali v první polovině roku 1938 levicoví spisovatelé a publicisté. Určitým vrcholem levicových protinacistických aktivit se stal manifest Věrní zůstaneme, který byl zveřejněn 15. května 1938 a získal okolo tří set signatářů k nimž patřili Josef Čapek, F. X. Svoboda, František Sekanina, Jaroslav Kvapil nebo Václav Štěch. Naopak se ve 30. letech množství spisovatelů od komunistické ideologie odklání v důsledku nástupu stalinismu. Z KSČ tak definitivně odchází například Josef Hora, Jaroslav Seifert a Vladislav Vančura. V souvislosti s tím, se začíná nejasně diferencovat literatura levicová a pravicová.<sup>117</sup>

<sup>114</sup> MED, s. 29 – 190.

<sup>115</sup> GEBHART, KUKLÍK, s. 189 – 194.

<sup>116</sup> MED, s. 43 – 212.

<sup>117</sup> Tamtéž, s. 29 – 37.

Nejcitelněji se politická situace promítala do literárního života vlivem cenzury. Právě její existence velmi významně ovlivňovala ideovou i tematickou stránku soudobé literatury. První zákonem nařízená cenzura se objevila 17. září 1938 v souvislosti s mezinárodněpolitickou situací. Každé periodikum muselo být předloženo cenzuře dvě hodiny před vydáním. Tento cenzurní zákon měl platnost tři měsíce, ovšem ještě před vypršením platnosti byl prodloužen na neomezenou dobu. Tisková cenzura v počátcích roku 1939 značně omezovala relativně svobodné fungování literárního života. Byla zakázána celá řada časopisů, které se opíraly o prvorepublikové ideály (Národní osvobození, Čin, Index, Národní myšlenka, Hlas mladých). Ve velmi výrazně zúženém prostoru působení zůstaly pouze Lidové noviny, Přítomnost, Právo lidu (od 1. ledna přejmenováno na Národní práci), Kritický měsíčník a Nová svoboda. Na počátku roku 1939 ustaly pod tíhou cenzury ve všech časopisech a novinách politicky angažované úvahy a polemiky.<sup>118</sup>

Velká část literární obce se v napjaté době druhé poloviny 30. let přikláněla k liberálně demokratickému středu, který názorově reprezentovaly Lidové noviny a Přítomnost, ze všech stran se ozývalo volání spisovatelů po jednotě a návratu k masarykovské tradici. Tradice byla v meziválečném období a především v období druhé republiky velmi frekventovaným a skloňovaným pojmem, o jehož významu a hodnotě velmi často ve svých dílech polemizoval F. X. Šalda, na kterého se odvolávalo celé rozsáhlé levicové politické spektrum meziválečného literárního života, Nejedlý, Neumann, Václavek, Fučík.<sup>119</sup>

Od počátku okupace se česká kulturní sféra obracela od zájmu o moderní a soudobé spisovatele především k obrozencům a vlasteneckým autorům jakým byl například Alois Jirásek. Česká kultura byla nucena zápasit nejen s cenzurou, ale i s nacistickou propagandou. Nacisté chtěli přesvědčit českou inteligenci, že příklon k Německu pro ně nebude tragedií a zároveň zamezit možným sympatiím k Sovětskému svazu.<sup>120</sup>

Pro pomnichovský literární život bylo charakteristické přiznání se k tradicím a příklon k folkloru a lidové slovesnosti. Ke spisovatelům, kteří se obraceli k předkům, patřil Karel Čapek, Josef Hora a většina představitelů literární levice i pravice. Řada

---

118 MED, 270 – 287.

119 Tamtéž, s. 134 – 250.

120 ČERVINKA, s. 39 – 49.

spisovatelů a publicistů zaujala po Mnichově velmi odvážný postoj, kterým dávala najevo podporu české demokracii. Protest proti přijetí Mnichovské dohody na úkor Československa a nespolehlivosti západních mocností vzešel také z okruhu kolem Umělecké besedy. Byl dílem historika Zdeňka Kalisty a nesl název Celému vzdělanému světu. Nezůstal bez odezvy, podepsala se pod něj řada významných kulturních osobností a institucí. Další z ostrých protestů vydala Obec českých spisovatelů, která protestovala proti-vytvoření pátého okupačního pásma a považovala ho za porušení Mnichovské dohody.<sup>121</sup>

Počátky Druhé republiky byly poznamenány především krizí demokracie, díky které byla zaručena svoboda literárního a uměleckého života. Hlavním motivem veškerého politického i kulturního života po Mnichovském diktátu se stalo volání po národní jednotě. Faktorem, který jednoznačně sjednocoval i zdánlivě názorově vzdálené spisovatele a publicisty, například F. X. Šaldu, Karla Čapka a Karla Teigehe, byl odpor vůči nacismu a solidarita s židovskými a demokratickými uprchlíky, kteří využívali azylu v Česko-Slovensku.<sup>122</sup> Pomnichovské dny znamenaly pro Karla Čapka krutou osobní tragédii, která zasáhla jeho víru v demokracii i jeho velmi vřelý vztah k anglické a francouzské literatuře. Jedním z nejdůležitějších pomnichovských článků Karla Čapka byla rozsáhlá úvaha „Jak to bylo“, v níž osvětloval svou roli před Mnichovem a po něm a také reagoval na množství vystoupení proti své osobě v tisku. Po abdikaci prezidenta Beneše se rozjela kampaň, v jejímž čele stál Jiří Stříbrný. V tiskovém koncernu Stříbrného, který vydával periodika Poslední list, Večerní list, Nedělní list, Express a Šejdrem, vznikla kampaň na odbenešení české politiky. Měl-li Karel Čapek blízko k prezidentu Benešovi, tak se nezdálo, že stával cílem této demagogické kampaně. Po abdikaci prezidenta byl Čapek a jeho dílo zosobněním mizejících ideálů první republiky, které soudobá podoba literární sféry nemohla tolerovat. Teprve Čapkova smrt ukázala jeho velikost jako nositele demokratických tradic a jeho pohřeb demonstroval vážnost a úctu, které se spisovatel těšil po celou dobu svého života v české veřejnosti.<sup>123</sup>

Nebývalý rozmach zaznamenala po Mnichovu poezie. O závažnosti soudobého statusu básníka svědčí také převezení ostatků Karla Hynka Máchy. Byly 1. října převezeny z Litoměřic, které byly na okupovaném území, do Prahy. Rakev pak byla

121 KUKLÍK, NĚMEČEK, ŠEBEK, s. 95 – 96.

122 MED, s. 160 – 250.

123 Tamtéž, 190 – 206.



vystavena v síni krematoria ve Strašnicích a slavnostní uložení do hrobu, které se konalo o rok později na vyšehradském hřbitově, se stalo jednou z prvních velkých demonstrací vlastenectví. Všechny listy, časopisy a deníky začaly reagovat na tragické události prostřednictvím básní. Poezie měla v této době velmi výrazné rysy. Především spontánnost reakce na zářijové události, měnící se poměr mezi estetickou a mimoestetickou funkcí poezie a převahu sdělnosti nad metaforikou. Vrcholnými básnickými projevy se stala díla Jaroslava Seiferta – Zhasněte světla (1938), Františka Halase – Torso naděje (1938), Vladimíra Holana – Září 1938 (1938), Josefa Hory – Domov (1938), Vítězslava Nezvala – Historický obraz (1938) a S.K. Neumanna – Bezedný rok (1945). Většina básnických sbírek byla před knižním vydáním otištěna v časopisech a novinách (Lidové noviny, Kritický měsíčník).<sup>124</sup>

Konec první republiky znamenal chaos v mravní integritě národa a zhroucení ideálů, které do této doby dominovaly. V této době také výrazně vynikl nacionalismus, který měl být náplastí na ponížené národní sebevědomí. Sílicí xenofobní nálady se začaly obracet proti všemu nečeskému a rovněž proti německým antifašistickým a židovským migrantům. Reakce na poněmčování pohraničí byla v hlavním městě vlna počešťování. Netýkala se jen názvů obchodů a firem, ale i běžné komunikace. Podle vyhlášky magistrátu hlavního města Prahy se odstraňovaly názvy přejaté z angličtiny, francouzštiny a němčiny a poté byly nahrazeny českými ekvivalenty, nejlépe s co největším počtem háčků a měkkých souhlásek.<sup>125</sup>

S tehdejším nacionalismem, potřebou národní jednoty a mnohdy přehnanou snahou o záchranu českého jazyka souvisel vznik Národní kulturní rady. Vznikla v listopadu 1938 a jejím nejdůležitějším úkolem bylo sjednotit veškerou českou kulturu. Nově vzniklá rada měla několik odborů: filozofický, kulturně politický, beletristický, divadelní, hudební a výtvarný odbor. První schůze NKR se sešla 18. listopadu 1938. Organizace zde byla oficiálně ustavena a byl zvolen její prezident a předsedové jednotlivých sekcí. Do čela NKR se postavili Jaroslav Durych a Rudolf Medek. Hlavní tiskovinou organizace se stal časopis Tak, ve kterém vyšlo 20. prosince 1938 její programové prohlášení. Programové prohlášení zdůrazňovalo v literatuře návrat k tradici, roli domácí tvorby a výchovný podtext literatury ve vztahu k mladým čtenářům.

<sup>124</sup> MED, s. 160 – 250.

<sup>125</sup> GEBHART, KUKLÍK, s. 171 – 185.

Dalším bodem bylo vyloučení knih, které mají rozvratný morální charakter. V duchu tohoto požadavku měl být řízen provoz knihoven, ediční politika ale i rozhlasová dramaturgie. Proklamované zásady Národní kulturní rady se neseťkávaly s jednoznačně pozitivním ohlasem, o to méně tak přispívaly k jednotě kulturního života. Kritické výhrady se ozývaly jak z levicových řad (např. J. Fučík, Z. Nejedlý), tak z řad liberální a pravicové publicistiky (L. Sychrava, K. Horký).<sup>126</sup>

Na počátku roku 1939 se v literární sféře objevují dvě iniciativy, které svědčí o stavu a podobě literárního života. Dochází k založení Kruhu spisovatelů okolo periodika *Kritický měsíčník*. Do zakládající skupiny patřil Václav Černý, František Halas, Bohumil Mathesius, Václav Navrátil a Jan Patočka. Založení Kruhu spisovatelů byla především reakce na zúžení literárního prostoru. Další iniciativou spisovatelů byl manifest koncipovaný Jaroslavem Kvapilem. Tento manifest obsahoval kritiku germanizace a morálního úpadku společnosti. Podepsán byl jen dvanácti spisovateli (mezi nimi byli V. Černý, J. Kvapil, F.X. Svoboda, V. Neff nebo J. Hora) a byl určen prezidentu Háchovi. Začátkem roku 1939 mu byl také předán, Hácha ovšem na text nijak nereagoval. Na neúspěšnost tohoto manifestu navazuje poslední společná spisovatelská aktivita. V květnu 1939 dochází k vytvoření programového prohlášení spisovatelů s názvem „Národu českému“, v němž měla být za okupace posílána sebedůvěra a odhodlanost národa. Hlavní čtyři organizátoři tohoto prohlášení (J. Hora, J. Durych, J. Knap a F. Křelina) se v červnu 1939 dokonce sešli s prezidentem Háchou, aby ho informovali a seznámili s připravovaným textem prohlášení. Prezident Hácha neměl k textu žádné výhrady, zásadní připomínky ale vznesl ministr Havelka. Koncepti textu nakonec nebylo možné realizovat, jelikož kdyby byly přijaty připomínky ministra Havelky, změnilo by se vyznění a smysl připravovaného manifestu.<sup>127</sup>

#### ***4.2 Divadelní scéna***

Mnichovský diktát a následná okupace naprosto zdecimovala české divadelní prostředí. Řada divadelníků emigrovala do ciziny nebo se stáhla z kulturní sféry. S příchodem nacistů se také zmenšil počet budov, které měli divadelníci k dispozici. Museli uvolnit velká divadla německým hercům. Na tyto útoky ovšem reagovali tak, že

---

<sup>126</sup> MED, s. 212 – 280.

<sup>127</sup> Tamtéž, s. 260 – 289.

dokázali přetvořit v jeviště i nevhodný nebo malý prostor. Nacisté do fungování divadel zasahovali také občasným zastavováním jejich činnosti. Řada divadelníků ovšem odmítla opustit divadelní prkna a začala jevištní scény přetvářet na tribuny protinacistického odboje. V boji proti německým okupantům se ale velmi ztěžka formoval divadelní repertoár. Na počátku roku 1939 byla zakázána většina závažných děl protihitlerovských emigrantů, umlčena byla opera i činohra. Další díla byla zakázána kvůli židovskému původu autora. Také původní česká tvorba vznikající za okupace byla cenzurou zakázána. Některé práce tak mohly vyjít knižně, nebyly ale povoleny k inscenaci. Mezi díla, která nejstatečněji vzdorovala nacismu patřila Vančurova Josefina nebo Drdovy hrátky s čertem. V druhorepublikovém divadle se využívali především dva dobově příznačné typy, které najdeme ve většině hraných děl. Ten první, je typ bestiálního surovce, který využívá své moci. Najdeme ho například ve Štěpánkově verzi Macbetha nebo ve Šmeralově alternativě k Janu Roháčovi od Aloise Jiráska. Tato postava zločince s lidskou tváří umožňovala divákům vybit si na ní vztek proti okupantům. Druhý typ rozšířené figury je naopak člověk humánní a charakterní. Tato postava měla manifestovat víru v lidskost a sklízela v hledišti maximální sympatie. Tento typ postav najdeme v Nezvalově Manon, Plautově Lišáku a u dalších autorů-J.K. Tyl, A. Jirásek, Stroupežnický, Faltis, Kožík. Konflikt který měl symbolizovat boj českých antifašistů a německých okupantů, byl zobrazován jako konflikt otrokáře nebo feudála mezi chudákem, měšťanem nebo intelektuálem. Dalším z charakteristických rysů repertoáru byl jeho historismus. Umožňoval totiž divadelníkům daleko větší volnost projevu než dramatika čerpající ze současnosti.<sup>128</sup>

Ve třicátých letech se v Československu vytvořila také velmi příznivá situace pro rozvoj avantgardního divadla. Zatímco v Německu byla avantgarda zdecimována nacismem, v prostředí Československých divadel se příznivě rozvíjela. Svou představu avantgardního divadla realizoval v roce 1933 Emil František Burian. Divadlo D34 neslo název po první divadelní sezoně ve které existovalo a bylo koncipováno tak, aby zaujalo především levicově orientované publikum. Za okupace se divadlo soustředilo jen na česky psané hry, vznikají tak inscenace lidových her První a Druhá lidová suita a první inscenace Nezvalovy Manon Lescaut. Burian se soustředil především na dramaturgii

---

128 ČERNÝ, s. 318 – 327.

básnických nebo prozaických děl.<sup>129</sup>

Dalším z avantgardních a levicově orientovaných divadel bylo Osvobozené divadlo. Toto divadlo bylo od roku 1927 spjaté s řadou významných osobností mezi něž patřil Jan Werich, Jiří Voskovec, Jaroslav Ježek a režisér Jindřich Honzl. První vyloženě politickou hrou, která upozorňovala na nebezpečí fašismu, byla hra Caesar (1932). Další hra, která se hlásila k politické satíře byla hra Osel a stín, která byla silně protinacistická a levicová. Potýkala se s velkou cenzurou a protesty ze strany Německa. Navzdory problémům se Osvobozené divadlo nevzdávalo své názorové svody, kterou si udržovalo až do roku 1938. Před premiérou hry Hlava proti mihuli, která se měla uskutečnit v listopadu, byla Osvobozenému divadlu odňata divadelní koncese.<sup>130</sup> Oficiální místa tedy další existenci divadla již nepřipustila. Reakce pravicového tisku na hlavní protagonisty divadla byla velmi negativní i kvůli údajnému židovskému původu Voskovce (vlastním jménem Jiří Wachsmann). Werich, Voskovec a Ježek se proto rozhodli pro emigraci a v lednu 1939 společně odjeli do USA.<sup>131</sup> Po druhé světové válce se vrátili do vlasti, ovšem už bez Jaroslava Ježka, který zemřel v roce 1942 v USA.<sup>132</sup>

Ve výčtu druhorepublikových divadel by neměla chybět ani divadla, jejichž představení se odehrávala v koncentračních táborech. Představení zde hráli profesionálové i amatéři. Tato linie divadla souvisela s prvorepublikovým odkazem, ale také s odkazem doma potlačované politické satiry, byla tedy v úzké souvislosti s textovým a formálním projevem Osvobozeného divadla. Nejsvobodnější divadlo okupované Evropy vzniklo paradoxně v terezínském koncentračním táboře, kde byli vězněni převážně čeští Židé. Toto divadlo uvádělo nejen texty nacisty zakázané, ale na rozdíl od jiných táborů se zde rozvinula opera a divadlo pro děti. V českém jazyce se ale nehrálo jen na území republiky, ale například i v Buchenwaldu a Ravensbrücku. V koncentračních táborech jak by se dalo předpokládat nekončila, ale naopak pokračovala a rostla soudržnost a aktivita antifašistických divadelníků.<sup>133</sup>

129 ČERNÝ, s. 295 – 318.

130 Tamtéž, s. 318 – 328.

131 GEBHART, KUKLÍK, s. 190 – 198.

132 ČERNÝ, s. 352 – 355.

133 Tamtéž, s. 326 – 327.

## 5. Závěr

Předkládaná bakalářská práce měla za cíl osvětlit vznik Mnichovské dohody a její následný vliv na počátky Druhé republiky. Na počátku roku 1938 byly česko-německé vztahy velmi vyostřené. Německé obyvatelstvo žijící v Československém pohraničí stále více inklinovalo k nacistickému režimu. Tlak Německa a požadavky vůči Československu se neustále stupňovaly, až vyústily v řadu jednání završených Mnichovskou konferencí. Představitelé čtyř mocností podepsali na této konferenci 30. září 1938 dohodu, která se týkala mimo jiné přičlenění Československých pohraničních oblastí k Říši. Tato dohoda byla podepsána bez účasti Československa a znamenala pro jeho státnost obrovskou tragédii.

Dopady Mnichovské smlouvy byly fatální nejen pro hospodářský a sociální vývoj Československa, ale v konečném důsledku vedl Mnichovský diktát k jeho rozpadu. Území, jež byla na základě Mnichovského diktátu přičleněna k říši, nebyla z hospodářského hlediska schopna samostatného fungování a byla tak po celou dobu okupace závislá na Říši. Důležitým sociálním problémem, který se po okupaci pohraničí objevil, byla velká vlna migrace, doprovázená stále se zvyšujícím počtem nezaměstnaných.

V úvodu práce bylo prezentováno několik otázek, na něž bylo zapotřebí v souvislosti s Mnichovskou dohodou a Druhou republikou hledat odpovědi. Přijetí mnichovského diktátu mělo pro Československo nedozírné hospodářské následky. Na Těšínsku znamenal zábor pohraničí ztrátu většiny energetického průmyslu. S dalšími částmi pohraničí přišlo Československo o velké množství černouhelných a hnědouhelných pánví. Klíčovou ztrátou bylo obsazení podniků těžkého průmyslu, např. Tatra. Okupace pohraničí a jeho následné přičlenění k Říši se až na drobné výjimky dotkly všech průmyslových oborů. Obrovské ztráty se počítaly také v dopravě, ať už železniční nebo letecké. O něco méně se pak okupace dotýkala zemědělství.

Další otázkou položenou v úvodu bylo, jak ovlivnila Mnichovská dohoda politický život Druhé republiky. V rámci politické situace byly rozebrány změny, které vedly k odklonu od prvorepublikové demokracie. Prezidenta Beneše nahradil ve funkci Emil Hácha a do čela vlády nastoupil Rudolf Beran. Došlo k okleštění politického života a zúžení politického spektra. Byly vytvořeny dvě politické strany, které měly po uplatnění zmocňovacích zákonů takřka neomezenou moc. Jako velký problém se začala postupně ukazovat slovenská snaha o vytvoření samostatného státu. Slovensko se přiblížilo emancipaci již v roce 1938. Slovenští zástupci zajistili změnu v ústavě, která vedla nejen k autonomii Slovenska ale i Zakarpatské Ukrajiny. Separatistické úsilí bylo dovršeno 14. března 1939, kdy byl vyhlášen samostatný Slovenský stát. Následně po rozbití integrity Česko-Slovenska byla zahájena německá okupace zbytku českých zemí a 16. března byl na tomto území vyhlášen Protektorát Čechy a Morava.

Dopady Mnichova se netýkaly jen hospodářské, sociální a politické situace. Velký vliv měla Mnichovská dohoda na kulturní život. Velká většina spisovatelů a publicistů se začala politicky angažovat, aby mohla vyjádřit svůj postoj ke vzniklé situaci. Svobodnému vyjadřování do jisté míry bránila ostrá cenzura, která byla nařízena zákonem. Hlavními rysy tehdejší literatury byly zejména návrat k tradicím, literatura obracela svůj zájem od moderních spisovatelů k obrozencům a vracela se k lidovému folkloru. Mezi spisovatele, v jejichž dílech byly tyto rysy nejvíce znatelné, patřili Karel Čapek a Josef Hora. Další z podstatných změn byl nebývalý rozmach poezie, která nesla velmi charakteristické znaky. Na počátku Druhé republiky také vzniká řada institucí, které měly za úkol sjednocení české kultury. V roce 1938 vznikla Národní kulturní rada, na počátku roku 1939 Kruh spisovatelů. Rozvrat morální integrity v literárním životě byl doprovázen také projevy českého nacionalismu, které reagovaly na počínající germanizaci.

Divadelní život byl oproti literárnímu velmi zdecimován. Nejen že se zmenšil počet budov, ve kterých mohli divadelníci působit a k dispozici měli omezený repertoár, ale divadelním umělcům a režisérům znepříjemňovala působení ostrá cenzura. Ve třicátých letech se v Československu rozvíjelo avantgardní divadlo. Vznikaly tak především levicově orientovaná avantgardní divadla. Například divadlo D34 založené

E. F. Burianem nebo Osvobozené divadlo, za jehož úspěchem stáli Jan Werich, Jiří Voskovec a Jaroslav Ježek. Samostatným typem divadel byla ta, která později vznikala v koncentračních táborech. V takových divadlech hráli profesionální herci i amatéři a vznikla v Terezíně i v německých koncentračních táborech jakým byl například Buchenwald.

## 6. Seznam použité literatury

- ANGER, Jan, *Mnichov 1938*, Praha.
- BARTOŠ, Josef, *Ustavení Říšské župy Sudety: Území a obyvatelstvo*. In: KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. „*Sudety*“ *pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002.
- BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939: Migrace z okupovaného pohraničí ve druhé republice*, Praha 2012.
- CESAR, Jaroslav, *Mnichov 1938*, Praha 1978.
- ČAPKA, František, LUNEROVÁ, Jitka, *Tragédie mnichovské dohody*, Brno 2011.
- ČAPKOVÁ, Kateřina, *Češi, Němci, Židé ? Národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*, Praha 2013.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999.
- ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000.
- ČERVINKA, František, *Česká kultura a okupace*, Praha, 2002.
- FILÍPEK, Jan, *Mnichov 1938 : Hra o Československo*, Praha 2001.
- GEBHART, Jan, KOUTEK, Jaroslav, KUKLÍK, Jan, *Na frontách tajné války*, Praha 1989.
- GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004.
- HÁJEK, Miloš, *Od Mnichova k 15. březnu*, Praha 1959.
- JUNEK, Václav, *Druhá republika: nultá hodina*, Brno 2011.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936–1938)*, Praha 2003.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *Malé dějiny Československé: (1868–1939)*, Praha 2008.
- KLIMEK, Antonín, *Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zrády Československa (15. března 1939)*. In: RATAJ, Antonín, KLIMEK, Antonín, LUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, *Z druhé republiky 1*, Praha 1993.
- KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan; ŠEBEK, Jaroslav, *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011.



- KURAL, Václav, *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*, Praha 2002.
- KURAL, Václav, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*, Praha 1993.
- KURAL, Václav, *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha 1994.
- KVAČEK, Robert, *Československý rok 1938*, Praha 2011.
- MED, Jaroslav, *Literární život ve stínu Mnichova*, Praha 2010.
- OLIVOVÁ, Věra, *Zápas o Československo (říjen 1937-září 1938)*, Praha 1992.
- RADVANSKÝ, Zdeněk, *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*. In: RADVANSKÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, sv. 2., Ústí nad Labem 1998.
- RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997.
- RICHTER, Karel, *Češi a Němci v zrcadle dějin*, sv. 2., Třebíč 1999.
- UHLÍŘ, Jan Boris, *O co jsme přišli po Mnichovu*. In: *Historický obzor*, 1999, roč. 10, č. 9–10, s. 221–225.

## **7. Resumé**

The presented bachelor thesis deals with the issue of escalated Czech-German relations, which culminated in the September 30, 1938, by signing of the Munich Agreement and the subsequent creation of the Second Republic. A key aim of the bachelor thesis is to analyze the events that led to the occupation of Czechoslovak border regions and later to the proclamation of the Protectorate of Bohemia and Moravia. It focuses on the impact of the events after Munich Agreement in the economic, political and mainly cultural sphere. The Munich agreement meant for Czechoslovakia large territorial and economic losses. The signing of the Munich Agreement and the end of the Czechoslovak democracy led to the restriction of civil rights. This fact influenced the cultural climate of the so called Second republic, especially theatre and literature.